

AZ ÚJVIDÉKI KATONATEMETŐ KÁLVÁRIÁJA

Újvidéken az 1944–1945-ben lemészárolt magyarokra való emlékezés helyszínét nehéz volt kiválasztani. 1990-ig, amikor az első, nyilvános gyászünnepet szerveztük, a tömegsírokat módszeresen mind megsemmisítették: gyártelepet építettek föléjük, ott alakították ki a DTD-csatorna torkolatát, rátelepítették az autópályát, széttúrták azokat a Duna védelmi töltésének építésein. A Dunába taszított kivégzettek sírhelyét eleve nem lehetett megjelölni. A hatóság nem is nevezte meg sem a kivégzések, sem az elhantolás helyét, sőt, erről még említést sem volt szabad tenni, s különösen nem az áldozatok nevééről, számáról. Bő fél évszázad eltelte után mindezeket nehéz kikutatni. Az emlékezet szerint az áldozatok száma ezrekben mérhető, de pontosabb adatot még a levéltárak megnyitása után is nehéz lesz szolgáltatni, mert a környező helységek lakói közül is itt végeztek ki sokakat, s nem is csak magyarokat. Az áldozatokat a hatóság mind fasiszta háborús bűnösnek nyilvánította, és kivégzésüket a faszizmussal való leszámolás eseményeként könyvelte el.

A Futaki úti katolikus és református temető végében még az első világháborúban katonatemetőt alakítottak ki. A sok száz sírban az Osztrák–Magyar Monarchia minden nemzetiségének van elesett katonája. Az akkoriban igen gondozott sírok között egy központi jellegű emlékmű állt, egy turulmadarat ábrázoló szobor. A királyi Jugoszlávia idején a temető e részét nem ápolták ugyan, de nem is rombolták. A harmincas években a terület üres részébe temettek el olyan pilótákat, akik az akkoriban kifejlődő jugoszláv légierő és polgári légi forgalom szolgálatában áldozatul estek. Ennek köszönhetően az egész katonatemető bizonyos védeltséget is kapott. A titói Jugoszláviában azonban mindent megtettek, hogy mind az Osztrák–Magyar Monarchia, mind a királyi Jugoszlávia hőseinek emlékműve tönkremenjen. Ennek következtében 1990-re a temető e része hulladék- és szeméttelappé alakult, amelyben helyenként két méter magasan halmozódtak fel a kidobált autóröncsok, háztartási gépek és sok-sok hulladék. Mindezt átjárhatatlan bozót nőtte be. Egy kisebbik rész fölött a szomszédos iskola kosárlabdapályát alakított ki, egy még kisebb részen pedig a környékbeli lakosság konyhakerti növényekkel beültetett ágyásokat ápol. Jobb híján ezt a területet választottuk a negyvennégyes-negyvenötös magyar áldozatok emlékére szervezett gyászünnep színhelyéül. Természetesen rendbe kellett tenni és – szintén természetes – azoknak a segítségével, akiknek valamilyen hozzátartozójuk volt az áldozatok között, vagy akik együttérzésüket fejezték ki közreműködésükkel.

Az újvidéki katonatemető megcsonkított turulmadarát 1990-ig mindenszentek alkalmával csak egy-egy kis virágcsokor díszítette, melyet félénken helyezett oda néhány bátor asszony, mert még mindig nagy volt a félelem, melyet az 1944/45-ös véres események, majd a tájékoztató irodai konfliktus miatti tortúrák váltottak ki a polgárok, különösképp a magyarok körében.

Az '56-os forradalom idején a lerombolt turulszoborra már a dél-előtti órákban sokkal több virág került. Erre én délben Veréb Ilona virágüzletében egy nagyméretű koszorút rendeltem, a szalagra festett következő szöveggel: *1956 ismert és ismeretlen hőseinek*. Délben vittem ki, mert jómagam is féltem. Délután arra járva hallottam a virágcsokrokat elhelyezőktől: „A koszorút biztos a nagykövetség hozta”. Estig virágba borult a szobor talapzata. 1990. augusztus 20-án az újvidéki telepi templom udvarában, közvetlen a szentmise után kis ünnepélyt tartottunk Szent István napja alkalmából. Tudomásom szerint ezt Temerinben is megtették. Hasonló 1944 óta nem történt meg sehol az országban. A hatalmi szervek nem avatkoztak be a rendezvényekbe. Ez fölbátorított, és elhatároztam, hogy titokban elkészítek száz darab átlagos nagyságú fakeresztet, és egy két és fél méteres nagykeresztet a következő felirattal: „Az 1944/45-ös vérengzés magyar áldozatainak emlékére”, és ezt elhelyezzük a lerombolt katonasírok helyére. Ehhez anyagilag hozzájárult egy magyar kisiparos, E. P. Miután a műhelyemben mindent elkészítettem, október 25-én egy tíztagú VMDK-s csoporttal megkezdtük a katonatemető turulemlékmű előtti részéről eltakarítani az odahordott hulladékot.

1990. november elsején, mindenszentek napjának délelőttjén egy lelkes csoporttal elhelyeztük a katonasírok helyére a 100 fakeresztet, katonarendben, és a lerombolt turulmadárral szembeni oldalon a felirattal ellátott nagykeresztet. A nagykereszt előtt gyülekeztek megemlékezésre az emberek, amikor a zsidótemető felől fekete árnyként személygépkocsin megérkezett a „*hatalmi szerv, az inspekción*”. Eléjük mentem. Ők csak úgy, szerbül, a kocsiból rámfördtek: „Mi folyik itt? Ezt a ruszvajt* azonnal takarítsák el!” A válaszom az volt, hogy idézzenek be, és ott folytassák le az eljárást, mert mi ezt bizony el nem takarítjuk. Ezt követően elmentek. Mi megkezdtük a megemlékezést. Megnyitóbeszédem alatt néhány asszony a szemét törölgette. Később mondták el, hogy kinek férje, kinek apja esett áldozatul a vérengzésnek, és most legalább van, ahova pár szál virágot tehetnek az odaveszettek emlékeztetőre. Matuska Márton felszólalásában megjegyezte, hogy itt kellene lenniük a szerb pópáknak is, de ugyanúgy a zsidó rabbinak is. Már sötétedett, amikor hat óra körül elhagytuk a temetőt, kifelé menet visszanéztem. A

---

* ruszvaj = felfordulás (szerbhorvát kölcsönszó)

sorban elhelyezett keresztekkel a temető egy rendezett katonatemetőre hasonlított.

Másnap reggel kaptam a hírt, hogy a kereszteket felszedték. Hivatalos iratokból később tudtam meg, hogy ezt a Lisje kommunális közvállalat rendezte, segítségül felkérte a rendőrséget, amelynek főnöke vonakodva ugyan, de teljesítette a felkérést, jelezve, hogy a rendőrség csak rendbontás esetén léphet közbe.

November másodikán panasztételre jelentkeztem dr. Đorđe Bašićnál, a városi végrehajtótanács elnökénél, aki készségesen fogadott, és a követelésemet jogosnak találta, de megkért, hogy a keresztek visszaszolgáltatása hivatalos formát kapjon, s közölte, összehívja a Lisje igazgatóbizottságát, amely hívatott lesz e rendelkezést meghozni. Másnap az igazgatóbizottság össze is ült, melyen én is jelen voltam. Az egyetlen napirendi pont a keresztek ügye volt. Šečerov Mirjana igazgatóasszony igen hevesen ellenállt dr. Bašić rendelkezési ajánlatának, és mindaddig nem volt hajlandó beleegyezni, amíg a tanács képviselője ki nem jelentette, hogy az igazgatóasszonynak tudnia kell, ki az alapítója a közvállalatnak. Erre a nyomásra feltételes beleegyezését adta. A feltétel az volt, hogy adjak át kérvényt a Városi Műemlékvédő Intézetnek a nagykereszt tervrajzát mellékelve, s a végzés megadását követően a keresztek (a nagykeresztrel együtt) visszaszolgáltatják. Másnap ezt én meg is tettem, de a mi beadványunkkal egyidejűleg az igazgatóasszony is írásban fordult a Műemlékvédő Intézethez. Idézem az 1990. november 5-ei keltezéssel a Műemlékvédő Intézethez címzett levelét:

„Tárgy: a katolikus temető keretében levő műemlékvédelem alatt álló katonatemetőben történt romboló hatású cselekmény.

1974-ben, amikor a régi temetők használaton kívüli státusba kerültek, ezek a temetők napról-napra mind rosszabb helyzetbe kerültek. A síremlékeket ledöntötték, ellopták azok részeit, az Önök és a mi tudomásunk szerint ezt ismeretlen tettesek tették. Minden igyekezetünk, hogy a tetteseknek a nyomára jussunk, sikertelen volt, ezért nem tudtuk a tetteket szankcionálni. 1985-ben, amikor is minden temető műemlékké nyilvánítása megtörtént, bizonyos kötelezettségek ránk szálltak. Az 1990. 10. 31. és 11. hó 1-jén történt ismert események alkalmával, melyet a VMDK szervezett az »1944–45-ös áldozatok« emlékére, sírkövek jogtalan áthelyezésére került sor a katonatemetőben, amely a régi katolikus temető keretében van. Az elmozdított sírköveket építkezési anyagként használták fel valamiféle dombocska létrehozására, amely az 1918-as áldozatok jeléül szolgálna. Ennek a megformálása jelképezne valamiféle jelet ezeknek az »áldozatoknak«.

Ez az első eset, hogy biztonsággal tudjuk ennek a legújabb temető- és sírrombolásnak a tetteseit. Ez a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége, és ennek a tettnek a szervezője Pap Ferenc újvidéki lakos, lakcíme: Cara Dušana 84. Arról is értesítjük önöket, hogy ez

alkalommal 96 név nélküli fakeresztet helyeztek el, és egy nagyobb, melyeket »katonarendbe« állítottak, ami hasonlított a katonatemetőkre. Ezeket a keresztet az inspekció rendeletére kiszedtük. Véleményünk szerint most önök olyan helyzetbe kerültek, hogy a cselekményt végrehajtsák, ahogyan azt az előírások előlátják a műemlék jellegű komplexumok védelmében, hogy a megtett intézkedésekkel és megfelelő szankciókkal meggátolják ezeknek a temetőrombolóknak és sírgyalázóknak a tevékenységét, hogy ezzel megvédjék a kulturális örökséget. Egyben értesítjük önöket, hogy megtesszük a megfelelő lépéseket a szankciók végrehajtására, melyekre fel vagyunk hatalmazva a megfelelő szerveknél az ilyen cselekmények elkövetői ellen.

Šuljanac-Šećerov Mirjana okl. mérnök – igazgató”

A jegyzőkönyv meg sem említi a nagy fakeresztet, amelyen felirat állt az 1944/45-ös vérengzések magyar áldozatainak emlékére. A levél hangneme a letűnt kommunista diktatúra stílusára emlékeztet. Írója azt állítja, hogy a rombolást mi követtük el. Videofelvételeinkkel bizonyítjuk, hogy a katonatemető helyén szeméttelap volt. Amikor mi megkezdtük a szemét eltakarítását, a Lisje traktora szállította el az általunk összegyűjtött lim-lomot. A katonatemető egy részében veteményeskert díszelgett, amiről szintén van felvételünk. A levélben említett sírköveket mi szedtük fel a föld alól, és állítottuk a turulszobor köré, melynek megcsontított szárnya és letört feje a sovinizta vandálok keznyomát dicséri. 1974-ben a Lisjére bízott katonatemetőben kosárlabdapalánkot állítottak, ami akkor nem váltotta ki a műemlékvédelem megszállottjainak tiltakozását. A koronája e levélnek az, hogy miközben az igazgatóbizottság meghagyta a Lisjének, hogy a benyújtott tervrajzot követően adja ki a keresztet – visszaállítás céljából, a Műemlékvédő Intézethez fordult olyan levéllel, melyben egész sor hazugságot felsorolva felszólítja az Intézetet, hogy mivel most fény derült a temetőrombolók kilétére (VMDK–Papp Ferenc), tessék fellépni és szankciókat alkalmazva megbüntetni az immár ismert tetteseket. Hogy mennyire sovinizmussal átítatott, gyűlölettel teli hangnemben gondolkodtak, bizonyítja a Lisjének a Kommunális Felügyelőséghez küldött 1990. november 12-ei átírata:

„A temetkezési szolgáltatások kódexének 87. cikkelye (a Jugoszláv Ipari Kamara – a temetkezési kellékek gyártói és temetkezéssel foglalkozók csoportosulásának plénuma, Belgrád, 1990.), »megtiltja a feliratokat: mellyel megvádolnak, vagy sértegetnek élő vagy holt személyeket, – melyek ellenkeznek a megemlékezés és az erkölcs elveivel, – amelyek ellentétesek a Községi Tanács temetőkre vonatkozó általános előírásaival.« A temetkezésre és temetőkre vonatkozó törvény 16. cikkelye szabályozza, hogy az emlékművek feliratai »nem sérthetik a hazafias érzelmeket és a munkások, polgárok, nemzetek és nemzetiségek elvi-politikai és öngazgatási meggyőződését.«”

Erre a cikkelyre hivatkozni ellentétes minden józan emberi fölfogással. Ezek szerint, a holokausztot a német hazafiság jelképeként kell kezelni, vagy teszem azt, a srebrenicai tömeggyilkos Mladićot néphősként kell számontartani, „hazafias” tömeggyilkosságával sérthetlenné kell előléptetni, úgyszintén az 1944–45-ös tömegmészárlást is a hazafias néphősök hőstetteiként kell elkönyvelni. A mi feliratunk csak a gyilkosok és pártolóik (esetleg utódaik) „hazafias” érzelmeit sértik, mert feltételezem, nehéz azt elviselni, hogy valakinek a néphősi „előnevét” át kell írni tömeggyilkos „utónévre”. Talán ugyanolyan szegyetlen gesztus egy temetkezési vállalat igazgatójának erre hivatkoznia, amikor azoknak az utódoknak a temetkezési szolgálatait vállalja, akiknek szüleit az általa kinevezett hazafiak végezték ki. Sajnos temetőink olyan személyek igazgatása alatt állnak, akiknek nem az a céljuk, hogy lehetővé tegyék az elődök emlékének európai, civilizált ápolását. Hogy a törvényt mennyire két külön mércével alkalmazzák, az is bizonyítja, hogy amikor magyarokról van szó, a törvény *tiltja a műemlék-védett terepen az emlékműfelállítást* ha a megboldogult(ak) nem ott van(nak) eltemetve! De ha szerbekről esik szó, akkor ugyanazon a helyen olyan pilótáknak emelnek emlékművet, akik munkájuk teljesítése közben jártak szerencsétlenül és életüket veszítették, de közülük egy sem itt van eltemetve. A kitűzött cél félreérthetetlen. A magyarságra emlékeztető jeleket el kell tüntetni, és akkor az utódoknak nem lesz történelemmel átítatott magyarságtudatuk. A Lisjenek a temetők gondozása hivatalos kötelessége, de a hivatalos mellett híven végzi a közelmúlt besúgó szerepét is. Kíséri a magyar nyelvű sajtót, és a feletteseinek előre jelzi a feltételezett történéseket, melyek ellentétesek a politikájukkal. Az 1992. november 3-án küldött levelében pl. értesíti a város kommunális osztályát, a polgármestert, a végrehajtótanács elnökét és sok más „szervet”, hogy gyanús cikk jelent meg a Magyar Szó október 25-ei számában, melyben Papp Ferenc, a VMDK újvidéki szervezetének elnöke, aki főszervezője ezeknek a rendezvényeknek, az olvasók levelei rovatban *Adjátok vissza keresztjeinket és ne bántsátok sírjainkat!* címmel emlékezteti az olvasókat a mindenszenteki megemlékezésre és a kereszttek visszaállítására tett követelésekre. Ennek alapján arra lehet következtetni, hogy az 1990-ben történt események megisméltődnek. Az újságcikk az olvasóknak szembetűnően elfogadhatatlan üzenetet sugall.

A Lisje ilyenemű tevékenysége arra utal, hogy a régi típusú, nem titkolt besúgórendszer ma is működik, számukra azonban meglepő, hogy ma már az emberek nem félnek tőlük annyira, mint a múltban. Tudatában vannak, hogy nekünk igazunk van, hogy azt amit teszünk, jogosan tesszük. Ennek ellenére többek között azt is állítják, hogy mi fasisztákról, háborús bűnösökről emlékezünk meg.

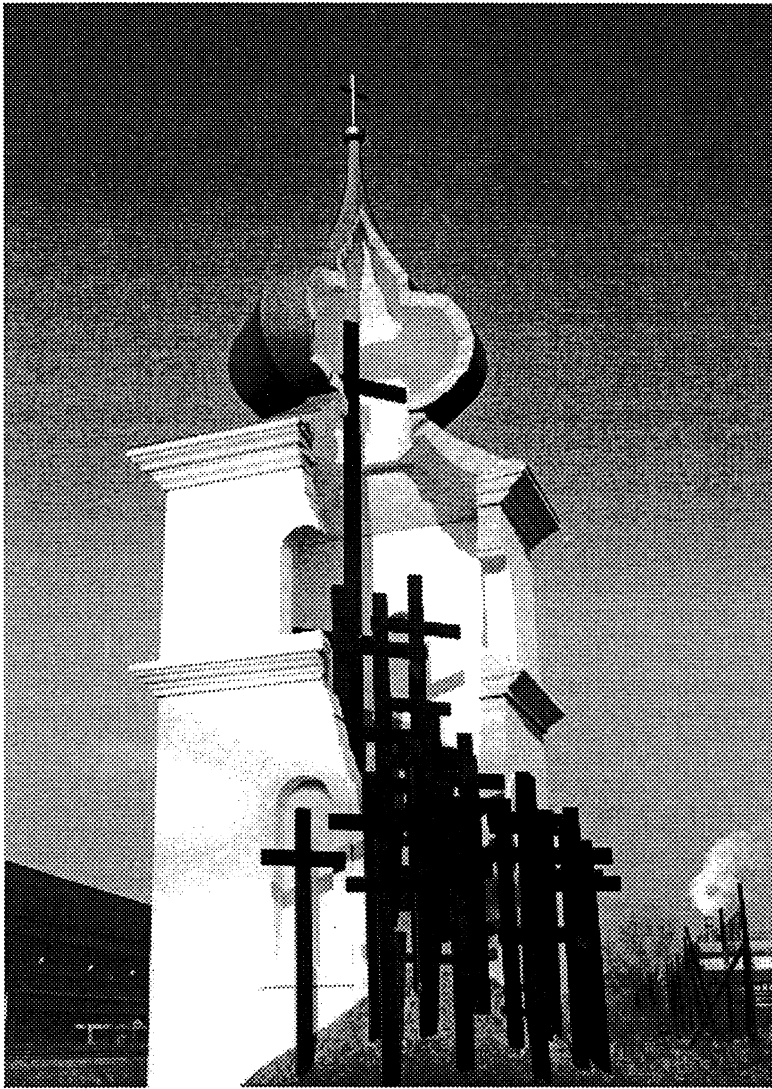
Szó sincs róla! Mi az áldozatoknak, az ártatlan áldozatoknak kívánunk sírjelet emelni. Ezt azzal is bizonyítjuk, hogy jeleztük, szeretnénk

részt venni az 1991-es januári Duna-parti megemlékezésen, melyet az 1942-es razzia áldozatainak emlékére rendeztek, de elutasítottak bennünket. Ennek ellenére mi a hivatalos rendezvény előtt Hornyik Miklóssal a VMDK nevében elhelyeztük a kegyelet koszorúját. (Sajnos Hornyik Miklós kérése, hogy ezt egy felvétellel a Magyar Szó fényképészei megörökítsék, elutasításra talált.) Kérelmünket minden évben elutasították, ám azt mi a 2002-es halottak napi megemlékezésünk alkalmával is megtettük. Ezt mind az Újvidéki, mind a Duna Televízió megörökítette. És hogy a megemlékezésekkel, az újvidéki magyarság mennyire ért egyet, azzal is lehet bizonyítani, hogy maguk a sírtiprók a helyszínelésről készült jegyzőkönyvükben följegyezték, hogy a felszedett kereszttek helyén levő kis lukacsák mindegyikében másnap reggelre egy-egy virágcsokrocscska állt!

Ma sem tudom, ki vagy kik helyezték el azokat a megboldogultaknak, de a jó isten áldja meg őket, a kezüket, a lelküket és a bátor szívüket!

Bármilyen méretű is a hatóság számunkra érthetetlen elutasító magatartása, mi 1990 óta, a katonatemetőben minden évben, minden-szentek napján megemlékezünk múltunkról, hősi halott honvédeinkről és kivégzett mártírjainkról.

Az újvidéki (sőt az egész Délvidékről ideutazott) magyarság kiállását mi sem bizonyítja ékebben, minthogy 1994-ben a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület otthonában tartott megemlékezésen, vendégként felszólalt Hegedűs Lóránd Duna-melléki református püspök, majd a megemlékezést követően a rendőrségnek bejelentett gyalogmenetben, az utcán száz fehér keresztet (és még egyet) vittek a megemlékezők a katonatemetőbe! Az utcákon, amerre a menet haladt, a közúti forgalom leállt. Ilyet még Újvidék, de hiszem azt, Európa sem látott. E szent akarat talán megérdemli, hogy minden itt és nem itt élő magyar tisztelettel emlékezzen, és tegyen, amennyit csak tud, hogy a hitünk megmaradjon. Kitartásunkat Makovecz Imre magyarországi műépítész egy emléktorony tervével jutalmazta. A tornyot itt szeretnénk felépíteni, hogy mindannyiunkat felkiáltójelként emlékeztessen a sok értelmetlen kegyetlenségre, hogy a múlt soha többé ne ismétlődhessen meg. Bízunk benne, hogy a mostani hatalom belátja, a világon mindenhol mindenki tisztelettel megemlékezhet elődeiről a saját szokásai szerint, hisz, föltételezem, sehol sem romboltak le annyi sírkövet, mint nálunk!

*Makovecz Imre terve az újvidéki áldozatok emlékhelyének
megjelölésére*

Nagy Sándor Magyar Műemlékvédelmi és Nagyományápoló Egyesület Újvidék

Alapító oklevél

Attól az időtől kezdődően, hogy a hatalom nem tiltja, Újvidék város és környékének magyarsága e helyen minden évben megemlékezik azokról az áldozatokról, akiket Tito fegyveresei és a mögójük húzódozott más gyilkosok 1944. végén és 1945 elején kivégeztek, s a város különböző pontjain a tetemeket elrejtették. E helyeken a nyomokat később nagy talajmozgatásokkal örökre eltüntették. Ilyen helyek a Horgász-sziget, a csatornatorkolat, a kőolaj-finomító, az Újvidék és Belgrád közötti autópálya a városhoz közel eső szakasza, a Duna töltése a város különböző részein.

A kivégzett áldozatok számát csak hozzávetőlegesen tudjuk felbecsülni, mert az eltelt ötvenhét év folyamán nem nyíltak meg az ide vonatkozó dokumentumokat rejtő levéltári fiókok. Az áldozatok száma lehet több száz, esetleg több ezer is.

Mivel a tetemek felkutatására nincs, és talán sosem lesz lehetőség, a történelmi VMDK, a délvideki magyarság első szabadon létrehozott politikai szervezetének újvidéki képviselői úgy határoztak, hogy a megemlékezést itt, a Futaki úti temető elhanyagolt katonatemetői részében tartják meg. E helyen ez okból minden évben felállított a mindenkor szervező egy nagy keresztet és száz kicsit. A nagyot az ártatlan áldozatok emlékére, a kicsiket a két világháború során elhunyt katonákéra, akiknek a sírját a kommunista hatalomtartók szándékosan mind eltüntették.

A temetőben a gyászszertartást a hatalomtartók hallgatólagosan tudomásul vették, a keresztet azonban titokban eltüntették. A harmadik megemlékezéstől kezdve a nagy keresztre mindig ráírjuk, hányadszor állítjuk fel. Idei keresztünk a tizenkettes sorszámot viseli. Újvidék város vezetősége több ízben kifejezte együttérzését a gyászünnepek résztvevőivel, a keresztnek ennek ellenére ismét eltűntek.

A második világháború azon polgári áldozatainak, akik a magyar hatóságok kezén tűntek el, évtizedek óta méltó emlékművet állított a város. Irántuk a magyar lakosság is minden évben lerója kegyeletét.

A 2001. évi megemlékezés előtt egyesületünk kérvénnyel fordult a város hatóságához egy emléktorony felállítására érdekében, melynek terveit Makovecz Imre, budapesti műépítész készítette el. Kérelmünket a Városi Műemlékvédelmi Intézet elutasította, sőt azzal gyanúsította az egyesületet, hogy fasisztáknak akar emléket állítani. Mindezeket tekintetbe véve egyesületünk elhatározta, hogy a tervezett emlékmű alapjait a mai napon, engedély nélkül jelképesen elhelyezzük, remélve, hogy előbb vagy utóbb a városi hatóság megadja a torony felállításának engedélyét.

Mellékelve az emlékmű rajza.

Újvidéken, 2001 halottak napján.

Papp Ferenc elnök

A tagság:

Botos Elemér református esperes

Móricz Zoltán

Erdélyi László építész

Dr. Németh Géza jó írász

Dr. Horváth Militicsi Károly orvos

Orovecz Julianna tanárnő

Kalapis Zoltán publicista

Özvegy Szkopál Erzsébet

Kiss Julianna szobrász

Szőke Árpád építész

Matuska Márton újságíró

Sztrikovits János r. kat. esperes